

Pozsonyi magyar diákok 1956-ban

1956 őszen harmadéves bölcsész voltam Pozsonyban, magyar–szlovák szakon. Évfolyamvezető tanárunk, Sima Ferenc történelmi hangtant adott elő, s lévén, hogy jó kapcsolatban állt a kar középkoros dékánjával, Ján Dekannal, aki hivatalból is járatta a budapesti *Szabad Népet*, tanárunk olvasta a lapot, s előadásait azzal kezdte, hogy minden izgalmassá vált számát bemutatta nekünk. Felolvasta Rajkék újratemetésének hírét, fölmutatta a Rákosiék által kivégeztetett kommunisták arcképét, s rátértünk az ómagyar tövéghangzók lekopásának és – mondjuk – a magánhangzók nyíltabbá válásának taglalására. Így zajlott ez hétről hétre, mígnem egy reggel (okt. 23.) azzal kezdte előadását, hogy Budapesten hatalmas tömeg tüntet az utcákon, a lengyeleket éltetik, és szabadságot követelnek a magyar népnek. Tanárunk ezt már a rádióból tudta meg, nekünk, hallgatóknak a kollégiumokban alig volt még készülékünk A forradalom fölzáblja gyermekeit, mint bizonyos állatok, ezt a francia forradalom óta tudtuk, de azt is, hogy a dolognak nem lesz jó vége. A saját fajtáját is levadászó vadat, a vérfarkast, vértigrist, vérmedvét, véroroszlánt előbb-utóbb leterítik. Elkezdődött volna a vadászat? – tettük föl halkán a kérdést. Két diáktársunkról már tudtuk, maguk súgták meg, hogy vigyázzunk előttük, mert az államrendőrség bemanipulálta őket soraiba. Hallgattunk, némán figyeltük az odaát történeteket, már amennyire a több rétegű szűrőn át hírül vehettük őket. Mi hallgattunk, de néhány szlovák társunk föllelkesült. Egy cseh testvér (kálvinista) évfolyamtársunk, Ján Johanides, aki művészettörténetet hallgatott, és később érdekes szépprózát írt, két kisregényét is magyarra fordítottam, nyakamba ugrott a Duna-parti kollégium, egy fabarakk, hosszú folyosóján, és így harsogott: „Ez az, magyar testvéreim, üssétek az oroszokat!” (Évtizedek múlva megmutatta azonos nevű XVIII. századi prédikátor őséneke cseh imakönyvét. Rokonszenve történelmi gyökerű is volt, tudvalevő ugyanis, hogy Fehérhegy után a cseh és morva reformátusok egy része Felső-Magyarországon talált menedéket (Comenius!), a türelmi rendelet révén pedig főként Debrecenben és Pápán vég-

KONCSOL LÁSZLÓ (1936) költő, író, művelődéstörténész, műfordító, szerkesztő. Pozsonyban él.

zett ifjú magyar református prédikátorok kezdtek az ottani gyülekezetekben szolgálni.)

Volt azonban egy kis társaságunk, amely egykori révkomáromi gimnáziumi osztálytársakból verődött össze, fogtuk egymás kezét, és azonos módon ítéltük meg a világot. A szobrásznövendék Nagy János rokoni albérletében (Lesko utca 14.) verődtünk össze hetente. Lapozgattunk saját és kikölcsönzött képzőművészeti albumaiban, szaklapjaiban, könyveiben, hallgattuk lemezeit, ott láttam először Csontváry-reprodukciókat, hallgattam Kodálytól a később betiltott *Zrínyi szózatát* („Ne bántsd a magyart!”), vitattuk meg világunk dolgait, és játszottunk karonülő kislányával, Emőkével Tózsér, Csizmár Miklós, Mag Ottó, Kováts Miklós, Földes András és jómagam: ez volt az a törzs, amelyhez alkalomadtán mások is hozzáverődtek. Daráltuk a kávé, Jancsi szép, szőke felesége főzte és hozta nekünk mustáros poharakban az erős feketét, Emőke pedig a térdünkön gögicsélt.

Jancsiék egyetlen szobáját neveztem valahol igazi egyetemünknek, s ma is így ítélem meg azt a négy baráti esztendőt. János ötödéves növendék korában mintázta meg Ady agyongyötört világháborús arcát, a portré házi villanyorgonánról figyel rám, majd Magyarországon az esztergomi ferences kolostor utcai falán látható IV. Béla domborművet s az ottani alagút torkánál az 1956-os sortűzre emlékeztető, döbbenetes hatású bronz kompozíciót, a dél-komáromi Monostori-erőd falára helyezett lakosságcsere-jelenetet, a martonvásári, kétalakos Beethoven-szobrot és a budai Esterházy Jánost. Budapesten két monográfia is megjelent Nagy János művészetéről. Száz szónak is egy a vége, ennél a fiatal-embernél, aki egyébként a révkomáromi gimnáziumban két évig a padtársam is volt, jártunk össze néhányan heti rendszerességgel Pozsonyban, és szőttük-szövögettük hol szelíd, hol vadabb, majd végül egészen vad életterveinket.

Jöttek a véres hírek Budapestről, bennünk pedig termelődött a düh. Valamilyünk kimondta a jelszót, hogy átmegyünk Budapestre, segítenünk kell az ifjak fegyveres szabadságháborúját Nem emlékszem, melyikünk ötlete volt, csak azt tudom, hogy nem az enyém, tőlem távolabb áll a spontán önpusztító hősiesség, de parázslott bennem annyi magyar és közép-európai szenvedély, annyi felháborodás, hogy rokonszenveztem a gondolattal. Jó, akkor hát elindulunk, és átmegyünk Budapestre. Átszökünk a határon, és indulunk a fővárosba.

Húsz-huszonegy éves diákok voltunk, s Jancsi, a házatlan házasember, egy álomszép feleség és játékszernyi pici leány hivatott pásztora, az egyetlen családfeje is benne volt a tervezett kalandban. Kérdés, miként csúszunk át a határon. Mag Ottó javaslatát fogadtuk el. Faluját, a medvesalji Hidegkútot csak valami egy kilométer választja el a magyarországi Ceredtől, községük egykori, Trianon előtti templomos helyétől, köztük magasodik a Mise-hegy nevű domb. Cered egyébként szinte összeépült a Hidegkúthoz közeli, felvidéki Tajtival, s Ottó úgy tudta, hogy azt a határszakaszt a csehszlovákok alig őrzik. Átcsúszunk a határon, aztán majd csak lesz valahogy. Azt hiszem, a salgótarjáni sortűzről még nem hallottunk, pedig ott is át kellett volna Pest felé kutyagolnunk. A jószerencsére bíztuk volna magunkat. Fegyver? – majd találunk valami forradalmi forrást,

amely fölfakad nekünk. Fontos egyébként, hogy ez a kis társaság, csupa egykori komáromi osztálytárs, közben (1954–1956) átesett egy egyetemi-főiskolai katonai tisztképző tanfolyam négy szemeszterén, megismerte a gyalogsági fegyvereket, vizsgázott is belőlük, leckekönyvem őrzi szemeszter végi hadtudományi érdemjegyeimet, s ha kell, elboldogulunk velük a városi gerillaharcban. Elvégre senki sem születik gerillának vagy pusztai betyárnak, a kényszer, a gyakorlat nevelem azzá.

Egy mélyen szkeptikus tagja volt a csapatunknak, a geológus hallgató pozsonyi–csallóközi Földes Bandi. Egyszerre nézte belülről és bölcsen felülről szervezkedésünket. Az adott társadalompolitikai rendszert is átélten ismerte, tudta a terveinkben ugrásra készen lapuló veszélyeket, ki is fejtette őket, de nem határolódott el tőlünk. Ketten-hárman, ha jól emlékszem, Tózsér (a költő) és Kováts Miklós (a későbbi kassai tanár) valami nyílt levelet vagy kiáltványt is fogalmazott valakik, talán „pártunk és kormányunk” vagy Európa címére, de Bandi kifejezett követelésére a kész szöveget cafatokra tépték és a szeméttördörbe dobták.

A társaság indulásra készen állt, november 5-én indultunk volna a Pozsony–Zólyom–Kassa vonalon Gömör felé, de közben el akartam búcsúzni Édesapámtól. Özvegyen élt Laborc-parti falumban, Deregnyőn, nővérem a határon túli Sárospatak közelében tanított, s tudván a rám leelkedő vést, nyilván utoljára még látni akartam őt. November 2-án, pénteken fölszálltam a Pozsony-kassai gyorsra, s hazautaztam. A szombatot együtt töltöttük, hallgattuk a Kossuthot és a Szabad Európát, örültünk, hogy az oroszok elhagyták az országot, hallgattuk Mindszenty zavarás alá szorított, nehezen érthető beszédét meg Nagy Imrét, és lefeküdtünk. Hajnalban (nov. 4.) Édesapám átjött a nappaliba, ahol aludtam, s fölébresztett. „Gyere, fiam, hallgasd. Az oroszok betörték az országba, folyik velük a harc.” Kifordultam az ágyból, leültem Édesapám ágya szélére, a rádióhoz, s hallgattuk a Kossuthot. „Vnyimanyje, vnyimanyje...” „Attention, attention...” „Help our souls...” „Itt Magyarország miniszterelnöke, Nagy Imre beszél... Csapataink harcban állnak...” Hallottuk a robbanásokat és a gépfegyver-sorozatokat, ezek zöreje egyre erősödött. Végre egy egészen közeli, valahol a stúdió folyosóján kelepelő géppisztolysorozat után a bemondó hangja megszakadt. Némi szünet, és Münnich, Marosán, Kádár szólalt meg. Münnich és főleg Marosán tajtékozó, vérszomjas hangját nem feledhetem. A Farkasréten pár éve az döbbsített meg, hogy a fenevad Marosánt Tóth Árpád és Bartók Béla közvetlen közelébe temették el. Bartók örök nyugvóhelye az egész környéket egy nemzeti Pantheon magasába emeli. Marosán az imaginárius magyar Pantheonban...?

Vasárnap volt, a délelőtti istentiszteleten még orgonáltam, s kora délután vonatra ültem. Másnap, hétfőn reggel Csizmár barátommal Révkomáromba utaztunk, s átgyalogoltunk az Erzsébet-szigetre. A Duna-híd felvidéki feljárójában egy harckocsi állomásozott a magyar partra irányított ágyúcsövével, a Városházán csehszlovák és vöröskeresztes zászló kókadózott sebesülteket várva,

s ahogy a kihalt sziget déli partján kószáltunk, a következő látvány fogadott bennünket: Dél-Komárom (a régi Újszóny) pályaudvarán magyar zászló lengett, villanyvonatok sehol, ámde egy harckocsi lánctalpainak csörömpölését áthozta a Duna vize. Hallottuk, ahogy tör előre a tank az utcán, megáll, lead egy kurta, tárgyilagos gépfegyversorozatot valamire vagy valakire, s tovább csörömpöl a vasúttal párhuzamos kövezett utcán, valószínűleg Nyugat, a Monostori-erőd felé. (Csizmár a tanárképző főiskolán páncélos kiképzést kapott, én a Bölcsész-karon gyalogságit.) A híd magyarországi feljárójában is állt egy tank, lövegét szintén Dél-Komáromra szegezte. Álltunk, ödöngtünk, szemlélődtünk, nyeltünk, s látván, hogy mindennek vége, hogy vanitatum vanitas, „nincsen remény, nincsen remény”, visszazötyögtünk a csallóközi vicinálissal baráti jelentéstételre, Pozsonyba.

Kis csapatunk több tagja énekelt vagy táncolt az Ifjú Szívek nevű egyetemi-főiskolai magyar művészeti együttesben. Próbáink heti két alkalommal folytak a Duna utcai magyar iskola épületében, s távozóban mindig láttuk, hogy a házat gyanús polgári ruhás férfiak tartják szemmel. Mag Ottó Tözsérrel és velem a basszus szólamot dúsította, Nagy Jancsi és Csizmár a tánckarban verte a csizmája szárát, s ahogy a próbák után szétszéledtünk, a szemlélődő urak egy darabon elkísértek bennünket kollégiumunk kapujáig. Minden ilyen szervezkedés köztudott veszélye, hogy a hatalom szimatot fog, s így-úgy megtalálja azt a valakit, aki a társaság árulója lesz. A mi titkos társaságunk becsülettel helytállt, nem akadt árulója, s végig hű maradt 1956-os eszmeiségéhez. Mag Ottó, a magyar-testnevelés szakos nyitrai főiskolai tanár szülőfaluja, a gömöri Hidegkút temetőjében porlad, Csizmár Miklóst, az Ung-vidéki Kaposkelecseny szülőttjét a somorjai sírkertben búcsúztattuk el, mi többiek még élünk és emlékezünk.

Talán jobb, fontosabb is, hogy 1956 őszén nem sikerült átcsúsznunk Budapestre. Ha sikerült volna, vagy elvérzünk az aszfalton, vagy elfognak és agyonvernek, netán Oroszországba hurcolnak, vagy átadnak minket a csehszlovák félnek, és itt vernek bennünket agyon, esetleg évekre bebörtönöznek, és a jáchymovi uránbányákban sorvadunk el. Jobb esetben emigrálunk, s valamelyik nyugati egyetemen szerzünk diplomát. De nyilván jobb úgy, hogy Nagy János (nekem Jancsi) gyönyörű szobrokkal népesíti be a Kárpát-medence néhány régióját, Tözsér Árpád gyönyörű könyveket ír, Kováts Miklós kiváló kassai tanár, Földes András (Bandi) bányákat nyitott, és magam is tettem egyet-mást a magyar kultúráért. „Itt élned, halnod kell...” – szól a költői parancs, hát mi itt, a Felvidéken élünk/éltünk és haltunk/halunk.

Még néhány dolog, amire emlékszem. 1956 karácsonyán a deregnyői esti istentiszteletet követőleg a gyülekezet férfitagjai a templom előtt, mint rendesen, összeverődtek, hogy megtárgyalják a világot. Én ilyenkor, ha a szünidők napjaiban otthon voltam, elvégeztem az orgonánál a kántori szolgálatot, és csatlakoztam a férfiakhoz. Akkor este hozzám húzódott Molnár Mihály, egy négygyerekes, törpebirtokos férfi, egy makacs, kemény magyar ember, akit egy 1938-as nemzeti kalandjáért a háború után be is börtönöztek. Félrevont, és meg-

kérdezte, helyeslem-é, ha disszidál. Nem bírja itt tovább, sem az országot, sem a kommunizmust, sem az oroszokat nem tudja elviselni. Kérdeztem, tud-e valamilyen nyugati nyelvet, van-e szakmája, s nem sajnálná-e magára hagyni a családját. Nyilván részem is volt benne, hogy itthon maradt. Másik történetem Dohos Lászlótól való. Őket a forradalom kezdetén másodmagával begyűjtötte az államrendőrség, s bezárták egy helyiségbe, onnan dolgoztak a budapesti rádióknak, napokig se ki, se be, ott aludtak, az ételt is kívülről hordták be nekik a mikrofonhoz, ahova a hozott magyar szövegeket beolvasták. Aztán beteretelték őket a pozsonyi pártközpontba, s bemutatták a Budapestről menekült vezető kommunistáknak. A magyarok egy szál ruhában, a Dunán szöktek át Szlovákia területére, a Csallóközbe és Pozsonyba, ahol új konfekciót kaptak, és csehszlovák tankokban szállították vissza őket Budapestre. Harmadik – közvetlen – élményem, hogy valamikor 1957 tavaszán vagy őszén az Ifjú Szívek vegyeskarát a pozsonyi Dévény (Devín) Szállóba vitték, a pontos dátumot nyilván megőrizte a sajtó vagy a két párt irattára, s a földszinti kávéházban hangversenyt adtunk az újszülött Kádár-rendszer prominenseinek. Nem ismertem őket, csak sejtettem, hogy ott ül valamelyik széken Kádár, Münnich, Marosán, s kénytelen vagyok énekelni nekik Bárdost, Kodályt, Bartókot (*Négy szlovák népdal*) stb. Sokan ültek, magyarok és szlovákok a rögtönzött kávéházi nézőtéren.

Még egy emlék. Jöttem fölfelé a Sánc (akkor Malinovszkij) utcán, a Mélyút felé, amely akkori kollégiumhoz vitt, amikor egy diáktársamba botlottam. (Megnéztem: 1958. június 16. vagy 17.) – Hallottad a hírt? – kérdezte. – Nem. Mondjad. – Ma (tegnap?) hajnalban kivégezték Nagy Imrét. – Egy pillanatra megállt a szívem. De hiszen Kádár kijelentette, hogy nem lesz halálos ítélet. Megint egy hitszegés, megint egy gaz gyilkosság. Holló a hollónak tovább vájja a szemét, a hollóból nem lesz galamb, a forradalom tovább falja gyermekeit. Tovább sötétül a látóhatár – de meddig?

Csehszlovákia a szovjet tömb legszilárdabb országa maradt 1968-ig. Akkor újabb dráma és tragédia. Aztán a nagy összeomlás 1989/90-ben. Ezeket is itt éltem meg Pozsonyban. Nemzedékemnek minden megadatott, hogy töprengjen, s a megéltekre szavakat találjon, meg ha tud, meséljen, várva, mi jön legközelebb, mert hogy jön, az biztos, leginkább unokái életére. Értük már csak imádkozhatunk.